

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2013 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2013

1

Vilnius 2014

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2013

1

Vilnius 2014

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

IEVA ŠENAVIČIENĖ

1863 METŲ SUKILIMO LIETUVOJE SISTEMINĖ KIEKYBINĖ ANALIZĖ

Įvadas

1863 m. sukilimo Lenkijoje ir Lietuvoje bendrieji aspektai yra gana išsamiai aptarti rusų, lenkų, lietuvių istoriografijoje, tačiau sisteminės kiekybinės analizės požiūriu sukilimas nėra specialiai tyrinėtas. Straipsnyje, remiantis JAV kiekybinio pasaulio karų tyrinėjimo projekto *Correlates of War* („Karo koreliatai“, toliau – COW) ištobulinta metodika karo parametrų nustatyti ir pasaulio karams klasifikuoti¹, pateikiamas sisteminis kiekybinis tyrimas, atliktas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Lietuvos XIX–XX a. nacionalinė kariavimo patirtis: sisteminė kiekybinė analizė“². Kadangi COW pasaulio karų tipologijoje 1863 m. sukilimas yra pristatomas kaip „Antrasis Lenkijos karas“ (*The Second Polish War*), o 1863 m. karo įvykių apsakojime vardinami vien Lenkijos karalystės³ įvykiai, pagrindinis tyrimo tikslas yra atsakyti į klausimą, ar Lietuvoje taip pat kaip ir Lenkijos karalystėje vyko karas, atitinkantis COW karų kriterijus, ir kaip turėtų būti įvardijamos kariavusios šalys pasaulio karų klasifikacijoje.

Nenorime pasakyti, kad sisteminių kiekybinių duomenų apie sukilimą nėra iš viso: ne vienas Lenkijos, Rusijos, Lietuvos tyrėjas yra pateikęs Rusijos ir sukilėlių pajėgų,

¹ Jos esmė išdėstyta: M. R. S a r k e e s, F. W. W a y m a n, *Resort to War: A Data Guide to Inter-State Extra-State, Intra-State, and Non-State Wars 1816–2007*, Washington, 2010.

² Sutarties Nr. LIT-5-15.

³ Siekiant atskirti Abiejų Tautų Respublikos Lenkijos Karalystę nuo 1815 m. prie Rusijos prijungto dirbtino darinio, sudaryto iš Prūsijai po padalijimų atitekusių Lenkijos ir Lietuvos teritorijų, darinio pavadinimas rašomas Lenkijos karalystė.

kovų, su jomis susijusių karių netekčių skaičius. Kita vertus, duomenys abejotini: įvairūs autoriai tų pačių dalykų skaičius teikia skirtingus, neretai nenurodo, iš kur juos ima, ar pagal kokį metodą atliko skaičiavimus.

Sisteminės kiekybinės informacijos požiūriu pažymėtinas Onos Maksimaitienės darbas, skirtas Lietuvos sukilėlių kovoms⁴. Knygoje yra duomenų apie mūšius, būrius, jų vadus, mūšiuose žuvusius asmenis. Tiesa, autorės tyrimai susiję ne su visa Lietuva, t. y. ne su po padalijimų Rusijos imperijos prisijungtomis buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėmis – vadinamuoju Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų kraštu (Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Mogiliavo, Vitebsko gubernijomis), o tik su jo dalimi – etninių lietuvių apgyventomis žemėmis (Vilniaus, Kauno gubernijomis) ir tuomet Lenkijos karalystei priklausiusia Užnemune (Augustavo gubernijos Marijampolės, Kalvarijos, Seinų, Augustavo apskritymis). Toks specifinis tyrimų arealas atsirado dėl to, kad XX a. 1863 m. sukilimą Lietuvoje buvo bandoma aiškinti kaip skirtingą nuo Lenkijos, siekusį nepriklausomos Lietuvos atkūrimo⁵. Politinių aplinkybių sąlygotą sukilimo įvaizdžio transformaciją lietuvių istoriografijoje išsamiai yra aptaręs Darius Staliūnas⁶.

Tam tikrų sisteminių kiekybinių duomenų apie sukilimą Lietuvoje, paremtų istoriografija, taip pat galima aptikti Dovydo Fainhauzo knygoje⁷. Specialiems palyginimams vertingas V. Zaicevo darbas, papildytas Rusijos imperijos Karo ministerijos 94-ojo Auditoriato departamento dokumentais, analizuojantis represuotų Lenkijos karalystės ir Lietuvos sukilimo dalyvių socialinę luominę sudėtį⁸. Vis dėlto iš visų tyrinėjimų išsiskiria lenkų istoriko Stanisława Zielińskiego 1863 m. sukilimo mūšių buvusioje Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje aprašas-rekonstrukcija, parengta remiantis Rapersvilyje (Šveicarija) Lenkų muziejuje saugoma rankraštine ir publikuota sukilimo medžiaga⁹.

⁴O. Maksimaitienė, *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.*, Vilnius, 1969.

⁵Tokiems teiginiams savotiškai talkino iš tiesų karinių, o ne politinių motyvų sąlygotas Rusijos imperatoriaus sprendimas Augustavo gubernijos Marijampolės, Kalvarijos, Seinų, Augustavo apskritis nuo 1863 m. rugpjūčio mėn. perduoti Vilniaus generalgubernatoriaus ir Vilniaus karinės apygardos žinion. XX a. istoriografijoje vyravusi nuomonė apie 1863 m. sukilimo Lietuvoje Lietuvos valstybingumo siekius nulėmė, kad XIX a. viduryje Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje dar nesant susiformavusioms vadinamosioms moderniosioms tautoms joje atsirado istoriškai nepagrįsti sukilėlių valdžios organų pavadinimai: Nacionalinis centro komitetas, Nacionalinė vyriausybė ir pan.

⁶D. Staliūnas, *Savas ar svetimas paveldas? 1863–1864 m. sukilimas kaip lietuvių atminties vieta*, Vilnius, 2008.

⁷D. Fajnhauz, *1863. Litwa i Białoruś*, Warszawa, 1999.

⁸В. М. Заицев, *Социально-сословный состав участников восстания 1863 г. (Опыт статистического анализа)*, Москва, 1973.

⁹S. Zieliński, *Bitwy i potyczki 1863–1864 r.*, Rapperswil, 1913.

Iš šaltinių publikacijų sisteminės kiekybinės analizės požiūriu svarbiausi yra Rusijoje, Lenkijoje, Lietuvoje išleisti sukilimo šaltiniai. Pirmiausia tai Vilniaus generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo archyvo medžiaga, skirta 1863 m. sukilimui Rusijos Vilniaus karinėje apygardoje¹⁰. Leidinyje publikuoti Rusijos armijos vadų, sukilėlių vadų raportai karinei vadovybei, Rusijos karo veiksmų žurnalų fragmentai, 1863 m. sukilėlių centrinio valdžios organo Tautinės vyriausybės (arba Tautinės valdžios) dokumentai, Rusijos dalinių, vadų sąrašai. Analizei taip pat yra paranki sovietmečiu Lenkijoje ir Lietuvoje išėjusi daugiatomė 1863 m. sukilimo spaudos ir dokumentų rinkinių serija¹¹. Savo vertę turi pavienių lietuvių, lenkų mokslininkų publikuoti šaltiniai¹², sukilimo liudininkų ir dalyvių atsiminimai¹³, tarp jų – M. Muravjovo atsiminimai apie sukilimo malšinimą Vilniaus karinėje apygardoje¹⁴.

Tiriant sisteminę kiekybinę sukilimo problemą, pirmiausia koncentruotasi ties šaltiniais – buvo susisteminti ir apibendrinti skelbtų, taip pat Lietuvos, Rusijos, Lenkijos archyvuose esančių šaltinių duomenys apie atskirus mūšius. Lietuvos valstybės istorijos

¹⁰ *Архивные материалы Муравьевского музея, относящиеся к польскому восстанию 1863–1864 г.г. в пределах Северо-Западного края* (toliau – АМММ), сост. А. И. Миловидов, *Виленский временник*, кн. 6, ч. 1–2, Вильна, 1913, 1915.

¹¹ *Революционный подъем в Литве и Белоруссии в 1861–1862 гг.* (toliau – *Революционный подъем*), Москва, 1964; *Восстание в Литве и Белоруссии* (toliau – *Восстание*), Москва, 1965; *Prasa tajna z lat 1861–1864* (toliau – *PT*), cz. 1–2, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1966, 1969; *Dokumenty Komitetu Centralnego Narodowego i Rządu Narodowego 1862–1864* (toliau – *DKCN*), Wrocław, Warszawa, Kraków, 1968; *Dokumenty Wydziału Wojny Rządu Narodowego 1863–1864*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1973, ir kt.; *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai* (toliau – *LIŠ*), t. 2: *1861–1917*, Vilnius, 1965.

¹² *Rok 1863. Wybór aktów i dokumentów, Dokumenty historyczne*, opr. E. Maliszewski, Warszawa, b. d.; *Antanas Mackevičius. Laiškai ir parodymai (Acta Historica Lituania, XV)*, sud. O. Maksimaitienė, R. Strazdūnaitė, Vilnius, 1988 ir kt.

¹³ Paminėsimė kelis svarbesnius. Tai: *Zapiski o powstaniu polskiem 1863 i 1864 roku i poprzedzającej powstanie epoce demonstracji od 1856 r.*, Mikołaj Wasyliewicz Berg, z ros. oryg. wyd. kosztem rządu, a następnie przez cenzurę zniszczonego, dosłownie przeł. K. J., Kraków, 1898–1899 (toliau – M. W. Berg, min. veik.); *Pamiętniki Jakóba Gieysztorza z lat 1857–1865, poprzedzone wspomnieniami osobistemi prof. Tadeusza Korzona oraz opatrzone przedmową i przypisami*, t. 1–2, Wilno, 1913, 1915; B. Dłuski-Jabłonowski, *Z powstania w r. 1863 na Żmudzi, opis pułkownika...*, *Sprawozdanie z zarządu Muzeum narodowego polskiego w Rapperswilu*, Paryż, 1914; F. Różański, *Z województwa Grodzieńskiego, W 40-tą rocznicę Powstania Styczniowego 1863–1903*, Lwów, 1903; J. Stella-Sawicki, *Rok 1863*, Lwów, 1905; A. Sierakowska, *Wspomnienia*, opr.: J. Sikorska-Kulesza, T. Bairašauskaitė, Warszawa, 2010; *Kunigas Mackevičius kaip istorinė asmenybė. Biografijos kontūrai (Historiae Lituaniae fontes minores, VII)*, parengė I. Šenavičienė, Vilnius, 2012 ir kt.

¹⁴ *Pamiętniki hr. Michała Mikołajewicza Murawiewa („Wieszatela“) (1863–1865) pisane w roku 1866, tłómaczone przez J. Cz. z przedmową St. Tarnowskiego*, Kraków, 1896; *«Готов собою жертвовать...». Записки графа Михаила Николаевича Муравьева об управлении Северо-Западным краем и об усмирении в нем мятежа. 1863–1866 гг.*, Москва, 2008.

archyve (toliau – LVIA) sukilimo analizei pasirodė labai vertingas Vilniaus karinės apygardos kariuomenės štabo 494 fondas, žandarmerijos valdybos 419 fondas, Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos 378 fondas, Laikinojo lauko auditoriato 1248 fondas, Lietuvos apskričių Rusijos karinių viršininkų 1252, 1253 ir kt. fondai, kuriuose saugomi Vilniaus karinės apygardos 1863 ir 1864 m. karo veiksmų žurnalai¹⁵, dokumentai apie sukilėlių ir Rusijos karių būrius, jų mūšius, su mūšiais susijusias netektis, Rusijos karinių pajėgų dislokaciją, sudėtį, ginkluotę, sukilėlių būrių kūrimąsi, veikimą, karo padėties Lietuvoje įvedimą ir kt.

Darbe taip pat buvo panaudoti Maskvos Rusijos valstybinio karo istorijos archyvo (*Российский государственный военно-исторический архив*, toliau – RGVIA) Karinio mokslinio archyvo (*Военно-ученый архив*, toliau – VUA) kolekcijos fondai 484 ir 846. Juose yra išsamus Vilniaus karinės apygardos 1863 m. karo veiksmų žurnalas, mūšių ir jų nuostolių, Rusijos karinių pajėgų dislokavimo atskirose gubernijose ir apskrityse statistinės suvestinės, sukilėlių vadovybės instrukcijos, korespondencija apie Rusijos armijos dalinių perkėlimą, kiti dokumentai. Darbui pravertė ir Varšuvoje esančio Vyriausiojo senųjų aktų archyvo (*Archiwum Głównie Akt Dawnych*, toliau – AGAD) 1863 m. sukilimo dokumentų rinkiniai (fondai 244, 245), taip pat – su sukilimu susijusi medžiaga, saugoma Lenkijos kariuomenės muziejuje Varšuvoje (*Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie*, toliau – MWP).

Siekiant apdoroti surinktą kiekybinę informaciją apie 1863 m. sukilimą Lietuvoje, ji buvo apjungta į specialią lentelę – taip sukurtas originalus antrinis šaltinis, rekonstruojantis sukilimo Lietuvoje kovas (toliau – apibendrinantis šaltinis)¹⁶. Šiame šaltinyje

¹⁵ Vilniaus karinės apygardos karo veiksmų žurnalas, 1863 01 11–1863 08 23, *LVIA*, f. 494, ap. 1, b. 854^a (toliau – KVŽ); Vilniaus karinės apygardos karo veiksmų žurnalas, 1864 04 09–1864 05 13, ten pat, b. 779 (toliau – KVŽ1); Kauno gubernijos karo veiksmų žurnalas, 1864 02 29–1864 08 22, ten pat, b. 775 (toliau – KVŽ2); Vilniaus gubernijos karo veiksmų žurnalas, 1863 01 24–1863 06 10, ten pat, b. 758 (toliau – KVŽ3).

¹⁶ Apibendrinančio šaltinio apimtis – 3 aut. l., todėl straipsnyje nėra galimybės jį publikuoti. Šaltinis sudarytas remiantis: *LVIA*, f. 419, ap. 2, b. 157; f. 494, ap. 1, b. 121, 758 (KVŽ3), 775 (KVŽ2), 779 (KVŽ1), 854a (KVŽ); f. 655, ap. 1, b. 32; f. 1248, ap. 1, b. 399, 356; f. 1248, ap. 2, b. 767, 928, 1217; f. 1252, ap. 1, b. 2, 46; f. 378, PS, 1863 m., b. 387, 492, 1371; f. 378, PS, 1864 m., b. 444, 1433, 1458; *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 12-9; *RGVIA VUA*, f. 846, ap. 16, b. 1311; *AMMM*, d. 2; *Революционный подъем, Восстание*; *LIS*, t. 2: 1861–1917; *PT*; *Виленский вестник*, 22 10 1863; *Сборник распоряжений графа Михаила Николаевича Муравьева по усмирению польского мятежа в Северо-западных губерниях, 1863–1864*, сост. Н. Цылов, Вильна, 1866; *Antanas Mackevičius. Laiškai ir parodymai*; B. Dłuski-JabłoŃski, min. veik.; *Kunigas Mackevičius kaip istorinė asmenybė. Biografijos kontūrai*; A. Giller, *Polska w walce: zbiór wspomnień i pamiętników z dziejów naszego wyjarzmania, 1868–1875*, t. 2, Kraków, 1875; A. Sierakowska, min. veik.; *Pamiętniki Jakóba Gieysztora z lat 1857–1865*; A. Giller, *Historja powstania narodu polskiego w 1861–1864 r.*, t. II, Paryż, 1868; S. Zieliński, min. veik.; O. Maksimaitienė, min. veik.; G. Ilgūnas, *Antanas Mackevičius: sukilimo žygiai ir kovos*, Vilnius, 2007; A. Ružanovas, Kautynės prieš 75 m., *Trimitas*, 1938, Nr. 13–52, p. 317–1229; V. Mer-

buvo susistemintos Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Vitebsko, Mogiliavo gubernijoje vykusių Lietuvos sukilėlių ir Rusijos kariuomenės mūšių datos, vietos, būrių vadai, būrių žmonių skaičiai, su mūšių aplinkybėmis susijusios mirtys, mūšiuose sužeistų, į nelaisvę patekusių karių skaičiai. Pagal susistemintus duomenis buvo apskaičiuoti ir nustatyti svarbiausi sukilimo Lietuvoje karo parametrai: sukilimo pradžia ir pabaiga, mūšių skaičius, jų intensyvumas, priešišku kampanijų karinis efektyvumas, vadų (būrių) skaičius, taip pat, remiantis autorės sukurta metodika – tikėtinas sukilėlių Lietuvoje skaičius ir vidutinis atskirų gubernijų būrių dydis, įvertintas bendras abiejų kariaujančių pusių su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių skaičius. Fiksuota sukilimo Lietuvoje kulminacija, išskirti etapai, nustatytas Šiaurės Vakarų krašto atskirų gubernijų įnašas, atliktas palyginimas su Lenkijos karalyste ir Rusia (Ukraina – Voluinės, Podolės, Kijevo gubernijomis). Tyrimas leido argumentuotai atsakyti į klausimą, ar sukilimas Lietuvoje gali būti vadinamas karu.

Toliau skelbiami svarbiausi sisteminės kiekybinės 1863 m. sukilimo Lietuvoje analizės rezultatai.

Kariavusių pusių statusas

Kaip žinoma, 1863 m. sukilimo Rusijos imperijoje tikslas buvo atkurti 1795 m. panaikintą Lenkijos ir Lietuvos valstybę – Abiejų Tautų Respubliką. Tad pirmiausia aptarsime 1863 m. kariavusių pusių statusą.

Iš 1863 m. sukilimo dalyvių XIX a. viduryje tarptautinei sistemai priklausė vienintelė Rusijos imperija. Ji buvo nepriklausoma ir suvereni, turėjo fiksuotą teritoriją ir gyventojus, kitų pasaulio valstybių diplomatinį pripažinimą, taip pat – organizuotas karines pajėgas, kurias sudarė armija ir laivynas. Pridursime, kad Rusijos valstybinė religija buvo stačiatikybė.

Kitokia situacija buvo priešingoje kovojuosioje pusėje – Lenkijoje ir Lietuvoje. Lenkijos karalystė ir Lietuva buvo prie Rusijos prijungti geopolitiniai subjektai (vienetai), kurie nuo Rusijos skyrėsi savo istorija, teritorija, etnine, religine specifika. Šią jų specifika Rusija įvairiomis priemonėmis slopino, jų gyventojai vadino save Rusijos užgrobtais, okupuotais ir nesijautė jai priklausantys. Tačiau nei Lenkijos karalystė, nei Lietuva pasaulio žemėlapyje oficialiai neegzistavo. Politiniu atžvilgiu jos abi atitiko du iš trijų COW

k y s, Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo, Vilnius, 1999; А. Ф. Смирнов, Восстание 1863 г. в Лумбве и Белоруссии, Москва, 1963; K. R. Jurgėla, Lietuvos sukilimas 1862–1864 metais: sukilimo šimtmečio sukakčiai pagerbti, [So. Boston, Mass.], 1970; Z. Kowalewska, Dzieje powstania lidzkiego: wspomnienie o Ludwiku Narbucie, Wilno, 1934.

nustatytų integracijos į valstybę kriterijų¹⁷. Tuo metu Rusijos teisėje nebuvo konstitucinių nuostatų, leidžiančių šioms prisijungtoms teritorijoms dalyvauti imperijos valdyme, jų gyventojams buvo taikomi etniniai, religiniai, kultūriniai, politiniai suvaržymai – vis dėlto Lenkijos karalystės ir Lietuvos gyventojai niekada nepripažino savęs integralia Rusijos dalimi.

Iš visų trijų šalių, pasidalijusių Abiejų Tautų Respubliką (Austrijos, Prūsijos ir Rusijos), 1863 m. sukilimo laikotarpiu didžioji buvusios valstybės dalis buvo atsidūrusi Rusijos pavaldume. Jai priklausė Lietuva kaip Šiaurės Vakarų kraštas, Rusia kaip Pietvakarių kraštas ir Prūsijai atitekusios, vėliau Prancūzijos protektorate buvusios Lietuvos ir Lenkijos žemės – kaip Lenkijos karalystė.

Nors niekinamą Rusijos politikų požiūrį į po Vienos kongreso joje atsiradusį Lenkijos karalystės darinį demonstruoja Levo Tichomirovo¹⁸ užrašai, kuriuose jos pavadinimas rašomas tik kabutėse¹⁹ – vis dėlto Lenkijos karalystės ir Lietuvos statusas Rusijoje skyrėsi. Lenkijos karalystė, nors be valstybinio statuso²⁰, tačiau turėjo nominalią institucinę autonomiją ir gavo karalystės pavadinimą. Deja, Lietuva neteko net ir tokio prestižo ir tapo tiesiog Rusijos imperijos administraciniu vienetu.

Pradžioje minėjome, kad COW karų tipologiniame skirstyme 1863 m. sukilimas yra pristatomas kaip karas, vykęs tarp Rusijos ir Lenkijos. Akivaizdu, kad principinė COW 1863 m. sukilimo apibūdinimo klaida yra prieš Rusiją kovojęs subjektas. Iš tiesų sukilime prieš Rusiją kovojo ne vienas, o du geopolitiniai subjektai – Lenkijos karalystė ir Lietuva, atstovavę abiem buvusiosios Abiejų Tautų Respublikos narėms.

Tad kodėl COW pateikiamame 1863 m. karo aprašyme liko nepastebėtas antrasis prieš Rusiją kovojęs subjektas – Lietuva? Tokį reiškinį galima paaiškinti XIX a. viduryje dviprasmiškai vartotu Lenkijos terminu, kurio kilmė yra susijusi su istoriniu kontekstu.

„Lenkijos“ terminu XIX a. viduryje buvo vadinama ir Lenkijos karalystė, ir buvusioji Abiejų Tautų Respublika. Pastaroji Lenkijos sąvoka buvo simbolinė – tarp pasaulio teritorijų tokia „Lenkija“ niekada neegzistavo. Iš tiesų toks Abiejų Tautų Respublikos pavadinimas atspindėjo senas lenkų unitarines tendencijas, atvirai išryškėjusias 1791 m. Gegužės trečiosios konstitucijos priėmimo metu. Šiam pavadinimui įsigalėti taip pat padėjo aplinkybė, kad po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų Lietuva Europos buvo vis mažiau matoma.

¹⁷ Žr.: M. R. S a r k e e s, F. W. W a y m a n, min. veik., p. 43.

¹⁸ Levas Aleksandrovičius Tichomirovas (1852–1923) – Rusijos politinis veikėjas, rašytojas, publicistas, filosofas, „kūrybinio tradicionalizmo“ atstovas.

¹⁹ Л. А. Т и х о м и р о в, Варшава и Вильна в 1863 г., „Готов собою жертвовать...“, с. 298.

²⁰ Neturėjo įstatymų leidžiamojo organo (Seimo), kariuomenės, buvo valdoma Rusijos imperatoriaus, veikė Rusijos baudžiamasis kodeksas, Rusija administravo kelius, muitus, paštą ir pan.

Lietuvos integracijos į Rusiją procesas paspartėjo po 1830–1831 m. sukilimo. XIX a. 4-ajame dešimtmetyje Rusijoje buvo suformuluoti teiginiai, kad prisijungtoji Lietuva, Rusia nuo amžių buvo rusiškas kraštas, o lenkų pretenzijos į šias žemes esančios nepagrįstos²¹. Lietuvoje pradėta naikinti senąsias Respublikos tradicijas, trinti Lietuvos, Žemaitijos vardus iš pasaulio žemėlapiu. Lietuva ir Rusia buvo pavadintos Vakarų Rusija, Vakarų kraštu, Vakarų gubernijomis, Vakarų Rusijos kraštu, vėliau Lietuvą imta vadinti Šiaurės Vakarų kraštu, Rusią – Pietvakarių kraštu²². Lietuvos Vilniaus ir Lietuvos Gardino gubernijos imperatoriaus nurodymu virto Vilniaus ir Gardino gubernijomis, Žemaičių vyskupija – Telšių vyskupija, Žemaičių konsistorija – Telšių konsistorija, Žemaičių vyskupas – Telšių vyskupu ir pan.²³

Nykstant Lietuvos vardui, Europos valstybėms Lenkijos kaip Abiejų Tautų Respublikos pavadinimas ir Lenkijos karalystės pavadinimas liejosi į vieną²⁴. Tokiu būdu bendras Lenkijos ir Lietuvos istorinis paveldas atiteko Lenkijos karalystei²⁵.

Sukilimo iniciatorius. Lietuvos įsijungimas į sukilimą

1863 m. sukilimo sąjungininkės Lenkijos karalystė ir Lietuva buvo panašaus ekonominio potencialo ir abi kartu sudarė apie 2 % Rusijos imperijos teritorijos. 1863 m.

²¹ Tokie teiginiai buvo suformuluoti Rusijos istoriko ir pedagogo Nikolajaus Ustrialovo: Н. Г. Устрялов, *Русская история*, ч. 1–5, СПб, 1837–1841; *История царствования Петра Великого*, т. 1–6, СПб, 1858–1863 ir kt.

²² Pastarieji pavadinimai imperijos terminologijoje oficialiai įsigalėjo po 1863 m. sukilimo pralaimėjimo. Beje, tuo metu (1867 m.) savo pavadinimo neteko ir darinys Lenkijos karalystė – jis tapo Pavyslis kraštu, valdomu generalgubernatoriaus, suskirstytu į gubernijas.

²³ Apie tai žr.: M. Valančius, *Namų užrašai*, Vilnius, 2003, p. 29, 187; V. Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*, Vilnius, 1997, p. 182–183; I. Šenavičienė, *Dvasininkija ir lietuviybė: Katalikų bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje*, Vilnius, 2005, p. 35–36.

²⁴ Tai gerai iliustruoja 1863 m. kovo, balandžio ir birželio mėn. Prancūzijos, Anglijos ir Austrijos notos Rusijai. Jose Aleksandras II raginamas grąžinti Lenkijai 1815–1831 m. turėtą autonomiją.

²⁵ COW projekto pagrindu parengtoje knygoje (M. R. S a r k e e s, F. W. W a y m a n, min. veik.) pateiktas 1863 m. sukilimo aprašymas remiasi: H. S. E d w a r d s, *The Private History of a Polish Insurrection*, London, 1865; M. C l o d f e l t e r, *Warfare and Armed Conflicts: A Statistical Reference to Casualty and Other Figures, 1618–1991*, 2nd ed. N. C. Jefferson, 1992; M. T. F l o r i n s k y, *Russia: A History and an Interpretation*, Vol. 2, New York, 1953; R. F. L e s l i e, *Reform and Insurrection in Russian Poland*, London, 1963; Ch. P h i l l i p s, A. A x e l r o d, *Encyclopedia of Wars*, Vols. 1–3, New York, 2005; W. F. R e d d a w a y, *The Cambridge History of Poland*, Cambridge, 1941. Tai seni arba kompiliacinio pobūdžio darbai, išleisti anglų kalba, jų autoriai nebuvo susipažinę su lietuvių, lenkų, rusų sukilimo istoriografija, kuri iki Sovietų Sąjungos žlugimo užsieniečiams buvo sunkiai prieinama.

sukilimo laikotarpiu Lenkijoje ir Lietuvoje galėjo būti maždaug po 7 mln. gyventojų. Lietuvos teritorija buvo 2,4 karto didesnė už Lenkijos karalystę.

Lenkijos ir Lietuvos sukilimo rengėjų raudonųjų vadovybės veikė savarankiškai. Vis dėlto pagal galutinį susitarimą, apibrėžusį tarpusavio santykius, buvo pripažinta Tautinio centro komiteto Varšuvoje viršenybė prieš Provincinį Lietuvos komitetą. Bendro sukilimo data turėjo būti nustatyta abipusiu susitarimu – priešingu atveju Lietuva galėjo ir nesukilti. Administracinė ir vykdomoji Provincinio Lietuvos komiteto valdžia buvo absoliuti Lietuvoje, tačiau įstatymų leidimas priklausė Tautiniam centro komitetui²⁶. Lietuvos sukilėlių vadovybės dekretai ir instrukcijos turėjo atspindėti Lenkijos sukilėlių vadovybės strategiją ir taktiką.

1863 m. sukilimą inicijavo Lenkijos karalystė. Pretekstu jį pradėti anksčiau tapo Lenkijos karalystės civilinės valdžios viršininko Aleksanderio Wielopolskio paskelbtas jaunų vyrų šaukimas į Rusijos kariuomenę. Šaukimas buvo pradėtas Varšuvoje 1863 m. naktį iš sausio 14 į 15 d. pagal vardinius sąrašus, į kuriuos buvo įrašyti Rusijos valdžios politiškai įtariamai asmenys, o ne, kaip būdavo įprasta, parinkti burtų keliu. Taip norėta užkirsti kelią artėjančiam sukilimui, neutralizuojant aktyviausius sukilimo rėmėjus mieste. Į šaukimą Varšuvos sukilimo organizatoriai atsakė nutarimu sukilti.

Pagal COW kriterijus karo pradžia gali būti jo oficialaus paskelbimo data, tačiau tik tada, jei po jos tuojau pat prasideda ir be pertrūkio tęsiasi ginkluotas konfliktas (tarp mūšių negali būti fiksuojama didesnė nei 30 dienų pertrauka)²⁷. Jeigu karo veiksmai prasideda anksčiau, nei oficialiai yra paskelbiamas karas, ir nepertraukiamai tęsiasi iki jo paskelbimo, tada karo pradžia laikoma pirmojo mūšio data.

Sukilimo pradžią Lenkijos karalystėje oficialiai deklaravo 1863 m. sausio 22 d. Tautinio centro komiteto kaip Laikinosios tautinės vyriausybės manifestas (1863 m. gegužės 10 d. Tautinis centro komitetas pasivadino Tautine vyriausybe). Naktį iš sausio 22 į 23 d. prie Kielcų ir Palenkėje sukilėliai užpuolė Rusijos dalinius²⁸. Prasidėjo mūšiai, kurie vyko be fiksuojamo 30 dienų pertrūkio. Taigi Lenkijoje oficialaus sukilimo paskelbimo data sutapo su mūšių pradžios data.

Sukilimo Lietuvoje pradžios data yra nurodoma įvairiai – kiekvienas tyrėjas turi savo nuomonę, tačiau nė viena nėra paremta rimtesniais argumentais. Prasidėjus sukilimui Lenkijos karalystėje, jo aukščiausiajį valdžią tapo Tautinis centro komitetas. Lietuvai dar nepasirengus sukilti²⁹, Lenkijos sukilėlių vadovybė nutarė paspartinti sukilimą Lietuvoje,

²⁶ M. W. Berg, min. veik., t. 2, p. 250–252.

²⁷ M. R. Sarkses, F. W. Wayman, min. veik., p. 54–56.

²⁸ Л. А. Тихомиров, Варшава и Вильна в 1863 г., „Готов собою жертвовать...“, с. 296; *Zarys historii Polski*, pod redakcją Janusza Tazbira, Warszawa, 1979, s. 482.

²⁹ M. W. Berg, min. veik., t. 2, p. 250–252; t. 3, p. 146.

pasiųsdama į ją savo sukilėlių būrius. Be Lietuvos raudonųjų vadovybės žinios 1863 m. sausio 23 ir 27 d. iš Lenkijos karalystės į Gardino guberniją perėjo dideli sukilėlių būriai³⁰, kurie Balstogės aps. Suražo mieste ir Bielsko aps. prie Rudkos kaimo užpuolė Rusijos karinius dalinius. Iki pirmojo iš vietos gyventojų sudaryto būrio mūšio tokie perėję būriai Lietuvoje patyrė 18 mūšių be fiksuojamo pertrūkio. Dalis jų ir toliau kurį laiką veikė Lietuvos teritorijoje.

Aplinkybė, kad būriai, susiformavę Lenkijos karalystėje, po oficialaus Tautinės vyriausybės manifesto paskelbimo be fiksuojamo pertrūkio veikė Lietuvos teritorijoje, kol į sukilimą įsijungė Lietuvos būriai, leidžia apibendrinti, kad Lenkijos ir Lietuvos sukilimas prasidėjo 1863 m. sausio 22 d. Tačiau ši bendra visam sukilimui data nėra Lietuvos gyventojų įsijungimo į sukilimą data. Pagal COW kriterijus ją žymi pirmieji vietos sukilėlių mūšiai.

Kaip rodo apibendrinantis šaltinis, pirmasis iš Lietuvos gyventojų susiformavęs sukilėlių būrys į kovą su Rusijos kariuomene stojo 1863 m. vasario 4 d. Vilniaus gubernijoje Trakų apskrityje. Kadangi po šito mūšio kiti susirėmimai Lietuvoje vyko su mažesne nei 30 dienų pertrauka, mūšis laikytinas sukilimo Lietuvoje pradžia. Mūšio, taigi ir sukilimo Lietuvoje, iniciatoriai buvo sukilėliai: netoli Trakų sukilėlių būrelis užpuolė Rusijos transporto koloną su rekrūtais. Iki kovo pabaigos gubernijoje aptikti 8 be fiksuojamo pertrūkio vykę sukilėlių susidūrimai su Rusijos kariuomene.

Po mėnesio į sukilimą ėmė įsijungti ir kitos Šiaurės Vakarų krašto gubernijos. Pirmasis sukilėlių mūšis su Rusijos kariuomene Kauno gubernijoje įvyko kovo 11 d. Zarasų (Novoaleksandrovsko) apskrityje prie Palėvenės, antrasis buvo Edmundo Kučevskio (Kuczewski) būrio mūšis Kauno apskrityje prie Būdos kaimo kovo 15 d. Iki kovo mėn. pabaigos iš viso įvyko 7 be fiksuojamo pertrūkio eję mūšiai.

Pirmasis Gardino gubernijos vietos sukilėlių mūšis, atitinkantis išitraukimo į karą kriterijus, buvo Gardino vaivadijos karinio viršininko generolo Anupro Duchinskio (Duchiniński) mūšis su Rusijos kariuomene Balstogės aps. prie Zelenajos kaimo³¹. Jis įvyko 1863 m. balandžio 30 d., ir po jo vietos sukilėlių mūšiai gubernijos teritorijoje tęsėsi su mažesne nei 30 dienų pertrauka.

Minsko gubernijoje pirmas vietos sukilėlių mūšis įvyko 1863 m. balandžio 19 d., Vitebsko gubernijoje – balandžio 25 d., Mogiliavo gubernijoje – gegužės 5 d.

Nuo vasario mėn. 4 d. iki kovo mėn. pabaigos Lietuvoje iš viso būta 15 mūšių, tarp kurių buvo mažesnės nei 30 dienų pertraukos, o tai leidžia kalbėti apie prasidėjusį ir besi-

³⁰ D. F a j n h a u z, min. veik., p. 117–118.

³¹ Pirmasis Gardino gubernijoje vietinių sukilėlių susidūrimas su Rusijos kariais bandant nuvaryti lokomotyvą įvyko 1863 03 14 Gardino stotyje. Sukilėliams vadovavo stoties viršininkas L. Kulčickis. Tačiau šis susidūrimas negali būti laikomas sukilimo gubernijoje pradžia, nes po jo iki kito vietos sukilėlių mūšio praėjo daugiau nei 30 dienų.

tešiantį sukilimą. Kadangi mūšiai iki balandžio mėn. vyko tik Vilniaus ir Kauno gubernijose, akivaizdu, kad pirmoji į sukilimą įsijungė katalikiška Lietuvos dalis.

Oficialus Lietuvos sukilėlių vadovybės kvietimas sukilti ženklino atskirą Lietuvos sukilimo etapą. Aptarsime jo paskelbimo aplinkybes.

Kai sukilimas Lenkijos karalystėje buvo paskelbtas anksčiau, nei tartasi, Provincinis Lietuvos komitetas privertusias pažeisti susitarimą priežastis pripažino pateisinamomis. Tarp 1863 m. sausio 22 ir vasario 13 d. pasirodė pirmasis komiteto atsišaukimas apie Lenkijos karalystės sukilimą: „Broliai! Karalystė sukilo – mūsiškiai visur muša maskolius! Kraujas, besiliejantis už Nemuno, ragina mus prie ginklo! Taigi kova prieš užgrobėjus, už šventas savo teises, už mūsų laisvę artėja ir pas mus! Tad drauge ir vieningai – ir tepadeda mums Dievas! Dieve, išgelbėk Lenkiją!“³²

1863 m. vasario 13 d. pasirodė antras Provincinio Lietuvos komiteto atsišaukimas, jau pasirašytas kaip Laikinosios provincinės Lietuvos ir Baltosios Rusios vyriausybės, kurio tekstas buvo išplatintas lenkų ir lietuvių kalba. Atsišaukime Lietuvos valstiečiams glaustai buvo perpasakoti Tautinės vyriausybės manifesto ir dekretų teiginiai apie laisvės ir žemės suteikimą³³. Provincinis Lietuvos komitetas taip pat perspausdino Tautinės vyriausybės sausio 25 d. instrukcijas vaivadijų ir pavietų kariniams viršininkams³⁴, tačiau oficialaus kvietimo sukilti vis neskelbė. Tuo tarpu 1863 m. vasario 22 d. pasirodė Lietuvos baltųjų grupuotės Centro komiteto atsišaukimas, kuriame baltieji atsiribojo nuo Lenkijos baltųjų pozicijos ir pasisakė už sukilimą³⁵. Netrukus kovo 11 d. Tautinė vyriausybė Lietuvos sukilėlių vadovybę reorganizavo į baltųjų vadovaujamą Lietuvos provincijų valdymo skyrių³⁶.

1863 m. kovo 31 d. naujasis skyrius paskelbė oficialų kvietimą sukilti Lietuvą ir jos Baltąją Rusiją: „Visų tikėjimų ir luomų žemiečiai, Lietuvos ir Rusios broliai! Didvyriškos kovos už Nemuno akivaizdoje, kur kilniausias lenkiškas kraujas plūsta visu smarku-

³² Provincinio Lietuvos komiteto atsišaukimas, *Восстание*, p. 1. Atsišaukimas be datos, paskelbtas tarp 1863 01 22 ir 02 13. Galima spėti, kad jis galėjo būti datuotas 1863 02 13 (01), nes tuoj po to žandarų korpusas gavo žinių, kad po minėto Provincinio Lietuvos komiteto atsišaukimo naktį iš 1863 02 13 į 14 iš Vilniaus į miškus išėjo apie 1000 žmonių. Žandarų korpuso 4 apygardos viršininko raštas Nr. 18 Vilniaus žandarų šabo karininkui Špejeriui, 1863 02 04, *LVIA*, f. 419, ap. 2, b. 157, l. 27.

³³ Lenkų vyriausybės manifestas, 1863 02 13 (01), *Rok 1863. Wybór aktów i dokumentów*, s. 57–58; *LIŠ*, t. 2, p. 49–50; *AMMM*, d. 1, p. 276. Lietuvių istoriografijoje nurodoma klaidinga šio dokumento data: 1863 02 01 (01 20) – apie datą žr.: I. Š e n a v i č i e n ė, *Lietuvos katalikų dvasininkija 1863 metų sukilimo išvakarėse*, Vilnius, 2010, p. 279–280.

³⁴ Provincinio Lietuvos komiteto instrukcija vaivadijų viršininkams, b. d., *LVIA*, f. 1248, ap. 1, b. 394, l. 160–161; Provincinio Lietuvos komiteto sukilėlių instrukcija, b. d., ten pat, b. 55, l. 57.

³⁵ S. K i e n i e w i c z, *Powstanie styczniowe*, Warszawa, 2009, s. 417.

³⁶ Lietuvos provincijų valdymo skyriaus kreipimasis, 1863 03 11 (02 27), *Rok 1863. Wybór aktów i dokumentów*, s. 74–75.

mu, – ar ir toliau negarbingai lenksime sprandą prieš gėdingą Maskvos nelaisvės jungą? [...] Tad prie ginklo, broliai! Prie ginklo!³⁷ Gegužės 15 d. Lietuvos provincijų valdymo skyriaus atsišaukimas baltarusių kalba³⁸ informavo baltarusių valstiečius apie Tautinės vyriausybės laisvės ir žemės pažadus – panašiai kaip vasario 13 d. buvo kreiptasi į lietuvių valstiečius. Po oficialaus kvietimo nuo 1863 m. balandžio pradžios sukilimas išplito po visą Lietuvą³⁹.

Lietuvos sukilėlių pajėgos

Iki sukilimo nei Lenkijos karalystė, nei Lietuva savo ginkluotųjų pajėgų neturėjo. Prasidėjus sukilimui, Lenkijoje ir Lietuvoje spontaniškai kūrėsi savanorių sukilėlių būriai. Jie stojo į kovą su gerai ginkluota, organizuota ir išlavinta kovai Rusijos armija. 1863 m. sukilimo pradžioje (1863 m. sausio 22 d.) Rusijos pajėgas Vilniaus karinėje apygardoje sudarė 66 482 žemutinių laipsnių rikiuotės kariai arba 46 % visų pajėgų, dislokuotų Lenkijos karalystės ir Lietuvos teritorijose kartu. Per 1863 metus, t. y. nuo 1863 m. sausio 22 d. iki 1864 m. sausio 13 d., Rusijos kariuomenės apimtis Lietuvoje išaugo daugiau kaip 2 kartus – iki 144 786 karių. Vilniaus karinėje apygardoje buvusios Rusijos pajėgos sudarė 85 % Varšuvos karinėje apygardoje buvusių pajėgų.

Duomenys apie Lietuvos sukilėlių ginkluotąsias pajėgas labai fragmentiški ir leidžia tik apytikriai vertinti problemą. Sukilėlių pusės šaltinių, kurie leistų apibendrinti šių pajėgų dydį, beveik nėra, išsamesni yra tik Rusijos pusės šaltiniai. Pagal skirtingų autorių vertinimus, sukilėlių skaičius Lietuvoje turėjo svyruoti nuo 8–15 iki 77 tūkstančių žmonių⁴⁰. Didžiausią skaičių nurodo Aleksandras Milovidovas, rėmėsis M. Muravjovo archyvo medžiaga. Pagal jo skaičiavimus, apytikris sukilėlių būrių skaičius Šiaurės Vakarų krašte galėjo būti 220, juose galėjo kovoti 67 957 žmonės. Tačiau jis pripažįsta, kad nepriskaičiavo 62 būrių, apie kurių dydį oficialiuose pranešimuose nieko nepasakyta arba pasakyta neapibrėžtai – kad būrių sudarė keli tūkstančiai žmonių, keli šimtai žmonių, sukilėlių buvo

³⁷ Lietuvos provincijų valdymo skyriaus kreipimasis „Žemiečiai!“, 1863 03 31 (19), ten pat, p. 76–79; Sovietinėje 1863 m. sukilimo šaltinių serijoje nurodyta neteisinga kreipimosi data: 1863 04 04 (03 22) – žr. *DKCN*, p. 509–511.

³⁸ Lietuvos provincijų valdymo skyriaus kreipimasis į Baltosios Rusios gyventojus, 1863 05 03, *Восстание*, p. 20

³⁹ KVŽ, I. 116.

⁴⁰ Plg.: D. F a j n h a u z, min. veik., p. 143, 272, 296; А. Ф. С м и р н о в, *Восстание 1863 г. в Литве и Белоруссии*, p. 295; *Воспоминания генерал-фельдмаршала графа Дмитрия Алексеевича Милютина: 1863–1864*, под ред. Л. Г. Захаровой, Москва, 2000, с. 160–162, 206–207; A. J a n u l a i t i s, 1863–1864 m. sukilimas Lietuvoje, *Mūsų Žinytas. Karo mokslo ir istorijos žurnalas*, red. V. Steponaitis, Kaunas, 1921, t. 1, p. 42–43.

labai daug ir t. t. Jeigu pagal A. Milovidovą kiekvienas toks būrys vidutiniškai galėjo turėti apie 150 žmonių, maksimalus sukilėlių skaičius Lietuvoje galėjęs siekti daugiau kaip 77 tūkst. žmonių⁴¹.

Vis dėlto A. Milovidovo skaičiavimo metodika diskutuotina. Iš tiesų jis skaičiavo ne būrių, o mūšių skaičių, ir kaip tik jį daugino iš laisvai pasirinkto vidutinio būrio narių skaičiaus 150. Tad visų pirma – kodėl būtent iš tokio skaičiaus? Kaip rodo šaltiniai, mūšyje dalyvaudavo nuo 10 iki 3500 žmonių.

Antra, kadangi atliekant sisteminę kiekybinę sukilimo Lietuvoje analizę buvo tirti ir A. Milovidovo tyrinėti šaltiniai, galima konstatuoti, kad M. Muravjovo archyvo medžiaga nesuteikia tikslių duomenų apie sukilėlių ir būrių skaičių. Kai kurių mūšių raportuose yra nurodomas kovojusių sukilėlių skaičius, tačiau jeigu neįvardijamas būrio vadas, neaišku, ar kitas panašiu metu netoli kovojęs būrys nebuvo tas pats būrys; ir atvirkščiai – jeigu vadas nurodomas, tai dažnai tas pats prie kelių mūšių su skirtingu kovotojų skaičiumi. Dažnai keli skirtingų vadų būriai kuriam laikui susijungdavo – tada būrio vadu tapdavo toje apskrityje veikusio būrio vadas, tad skirtinguose mūšiuose to paties vado vadovaujamų sukilėlių skaičiai galėjo skirtis. Tačiau dažniausiai būriai būdavo sumušami, išsklaidomi. Dalis jų atsikurdavo, neretai netgi gerokai didesni, juos nuolat palikdavo ar papildydavo nauji žmonės. Antai Liudviko Narbuto (Narbutt) būrys iki visiško jo sunaikinimo formavosi 5 kartus, Antano Mackevičiaus (Mackiewicz) – 10 kartų. Ir atvirkščiai – didesni būriai skildavo į mažesnius būrelius su savo vadais. Tad beveik visada liks neaišku, ar konkretus būrys yra senojo būrio likučiai, ar iš naujo atsikūręs būrys su naujais žmonėmis, ar su kitais būriais susijungęs būrys.

Kadangi nėra universalios metodikos, kuri leistų nustatyti Lietuvos teritorijoje kovojusių sukilėlių skaičių, tyrėjui belieka pačiam pasirinkti savo skaičiavimo principą. Tas principas yra sąlyginis, tačiau kaip beskaiciuosime, jei jis logiškas, kovojusių sukilėlių skaičiaus santykis atskirose Šiaurės Vakarų krašto gubernijose bus panašus, o tai leis kalbėti apie sukilimo jose intensyvumą.

Šiame tyrime sąlyginiam sukilėlių skaičiui Lietuvoje apskaičiuoti buvo pasirinktas toks būdas. Iš viso mūšių su nurodytu dalyvių kiekiu skaičiaus buvo atmesti didžiausi mūšiai, prie kurių nurodoma, kad juose dalyvavo 1000 ar daugiau sukilėlių, ir mažiausi mūšiai, prie kurių nurodoma, kad juose dalyvavo 10 ir mažiau sukilėlių. Akivaizdu, kad gausiausiuose mūšiuose dalyvavo jungtiniai būriai, sudaryti iš smulkesnių, taip pat ir atskiras kovas patyrusių būrių, o menkesniuose kovėsi nuo būrio nuklydę sukilėliai. Eliminavus minėtus mūšius, buvo susumuoti visi konkrečiuose mūšiuose nurodyti sukilėlių skaičiai ir gauta suma dalijama iš tų mūšių skaičiaus. Taip buvo nustatomas vidutinis bū-

⁴¹ А. Миловидов, Предисловие, АМММ, д. 2, р. LI–LIV. Jo statistika naudojosi Leonas Bičkauskas-Gentvila (L. Bičkauskas-Gentvila, *1863 metų sukilimas Lietuvoje*, Vilnius, 1958, p. 287).

rio dydis. Šis vidutinis dydis buvo dauginamas iš šaltiniuose aptikto būrių vadų skaičiaus ir gautas skaičius laikomas apytikriu sukilėlių skaičiumi.

Pritaikius pasirinktą sąlyginį principą, pagal apibendrinančio šaltinio duomenis Vilniaus gubernijos sukilėlių būriuose galėjo kovoti 6628 vietos gyventojai⁴², Kauno gubernijoje – 17 035 vietos gyventojai⁴³, Gardino gubernijoje – 10 056 vietos gyventojai⁴⁴. Minsko gubernijoje iš viso galėjo kovoti 4133 vietos gyventojai⁴⁵, Mogiliavo gubernijoje – 734 gyventojai, Vitebsko gubernijoje – 109 gyventojai.

Sudėjus visus atskirose gubernijose gautus kovojusių žmonių skaičius, gautume, kad sukilime Lietuvoje galėjo dalyvauti ne mažiau kaip 38 695 Lietuvos gyventojai. Vis dėlto šis skaičius yra minimalus – nemaža paklaida gali būti dėl to, kad daliai būrių, kurių žmonių skaičius žinomas, tačiau vadai nenurodyti, vadovaudavo tie patys žmonės⁴⁶. Tad gali būti arti tiesos kai kurių lenkų istorikų spėjimai, kad per sukilėlių būrius Lietuvoje galėjo pereiti iki 50 tūkst. vietinių žmonių⁴⁷.

Sukilimo intensyvumas Kauno gubernijoje pagal sukilėlių skaičių 1863 m. buvo 2,6 karto didesnis nei Vilniaus gubernijoje, 1,7 k. didesnis nei Gardino gubernijoje, 4,1 k. didesnis nei Minsko gubernijoje, 23,2 k. didesnis nei Mogiliavo gubernijoje ir 156,3 k. didesnis nei Vitebsko gubernijoje.

Palyginti sukilėlių skaičių Lietuvoje su Lenkijos karalyste ir Rusija yra sunku, nes sisteminė kiekybinė šio pobūdžio analizė pastarosiose nėra atlikta. Vis dėlto tai, kad žmonių, perėjusių per sukilėlių būrius Lenkijos karalystėje, skaičiai lenkų istoriografijoje yra tris ar keturis kartus padidinti (minima sukilėlių būriuose kovojus iki 150–200 tūkst. žmonių, iki 20 tūkst. žuvusių, iki 35–40 tūkst. represuotų⁴⁸), leidžia manyti šaltiniais paremti V. Zaicevo tyrimai. Pagal jį, represuotų dėl sukilimo vietos gyventojų Lenkijos karalystėje būta mažiau nei Lietuvoje (atitinkamai 7292 ir 8011)⁴⁹. Anos Komzolovos duomenimis, didžiąją dalį (57 %) visų represuotųjų dėl 1863 m. sukilimo sudarė Šiaurės

⁴² Būrio vidurkis – 194,94871 žmogus.

⁴³ Būrio vidurkis – 170,35897 žmonės.

⁴⁴ Būrio vidurkis – 271,79069 žmonės. Į Gardino guberniją buvo perėję ir kovojo 36 būriai iš Lenkijos karalystės, kuriuose apytikriai galėjo būti apie 6150 žmonių. Taigi iš viso gubernijoje galėjo kovoti ne mažiau kaip 16 206 Lietuvos ir Lenkijos karalystės gyventojai.

⁴⁵ Būrio vidurkis – 172,21739 žmonės.

⁴⁶ Antai Vitebsko gubernijoje tiksliai apskaičiuojama, kad kovojo 170 sukilėlių, o skaičiuojant pagal tyrimo taikomą metodiką – tik 109 sukilėliai (36 % mažiau).

⁴⁷ B. G ó r z a, *Uzbrojenie oddziałów powstańczych w latach 1863–1864, Powstanie Styczniowe 1863–1864, Aspekty militarne i polityczne, Materiały z sympozium*, pod redakcją naukową prof. dr. hab. J. Wojtasika, Warszawa, 1995, s. 51.

⁴⁸ Antai žr.: J. W o j t a s i k, *Aspekty militarne powstania styczniowego (1863–1864)*, ten pat, p. 34.

⁴⁹ B. M. З а й ц е в, *min. veik.*, 1 ir 2 lentelės.

Vakarų krašto, 38 % – Lenkijos karalystės, 5 % – Pietvakarių krašto gyventojai⁵⁰. Greičiau tikėtina, kad sukilėlių skaičius Lietuvoje ir Lenkijos karalystėje galėjo būti panašus, pastarojoje kiek didesnis.

Apytikriai įvertinsime Lietuvos sukilėlių būrių skaičių. Akivaizdu, kad jis yra tapatus sukilėlių būrių vadų skaičiui. Šiuo metu disponuojamais šaltinių ir mokslinės literatūros duomenimis apie vadus, iš viso Lietuvos teritorijoje 1863 ir 1864 m. kovojo 225 vadai, taigi ir būriai, iš jų vietinių – 203 vadai ir būriai (neatmestina, kad jų galėjo būti ir daugiau). Vietinių vadų ir būrių Vilniaus gubernijoje aptikta 34, Kauno gubernijoje – 100, Gardino gubernijoje – 37, Minsko gubernijoje – 24, Mogiliavo gubernijoje – 6, Vitebsko gubernijoje – 2.

Mūšių skaičius

Vienas svarbiausių sukilimo intensyvumo rodiklių yra Lietuvos teritorijoje įvykusių mūšių skaičius. Jis iki šiol nebuvo aiškiau apibrėžtas: įvairūs tyrėjai operavo skirtingais duomenimis. Antai 1863 ir 1864 m. Lietuvos gubernijose pagal S. Zieliński⁵¹ iš viso įvyko 237 mūšiai, iš jų 1863 m. – 227, pagal A. Milovidovą buvo 260 mūšių⁵².

Istorikai, kurie vadovavosi prielaida, kad sukilimas Lietuvoje buvo kitoks nei Lenkijoje ir siekė kitokių tikslų, skaičiavo mūšius ne to meto Lietuvos teritorijoje (Rusijos Šiaurės Vakarų krašte), o etninių lietuvių gyvenamose teritorijose. Tokiu būdu O. Maksimaitienė Kauno, Vilniaus gubernijose ir Lenkijos karalystei formaliai priklausiusioje Užnemunėje suskaičiavo 311 mūšių, iš jų Užnemunėje – 62⁵³. Panašios sukilimo Lietuvoje koncepcijos, taigi ir panašaus tyrimų rakurso, tik kiek platesniu aspektu laikęsis Augustinas Janulaitis Kauno, Vilniaus, Gardino gubernijose aptiko 206 mūšius, o prie šių lietuvių gyvenamų žemių dar pridėjęs Užnemunę (17 mūšių), iš viso suskaičiavo buvus 223 mūšius⁵⁴.

Tyrime remiantis apibendrinančio šaltinio informacija yra pateikiami sisteminiai kiekybiniai mūšių skaičiaus Lietuvoje (Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte) duomenys. Juos rodo 1 lentelė. Palyginimui 1 lentelėje pateikti analogiški S. Zieliński duomenys apie Lenkijos karalystę ir Rusiją.

⁵⁰ А. А. Комзолова, *Политика самодержавия в Северо-Западном крае в эпоху Великих реформ*, Москва, 2005, с. 73–74.

⁵¹ S. Zieliński, min. veik., p. 509.

⁵² А. Миловидов, Предисловие, АМММ, d. 2, p. L. A. Milovidovo mūšių sąrašė yra nemažai klaidų.

⁵³ О. Максимайтене, min. veik., p. 186, 226.

⁵⁴ А. Янulaitis, min. veik., p. 40.

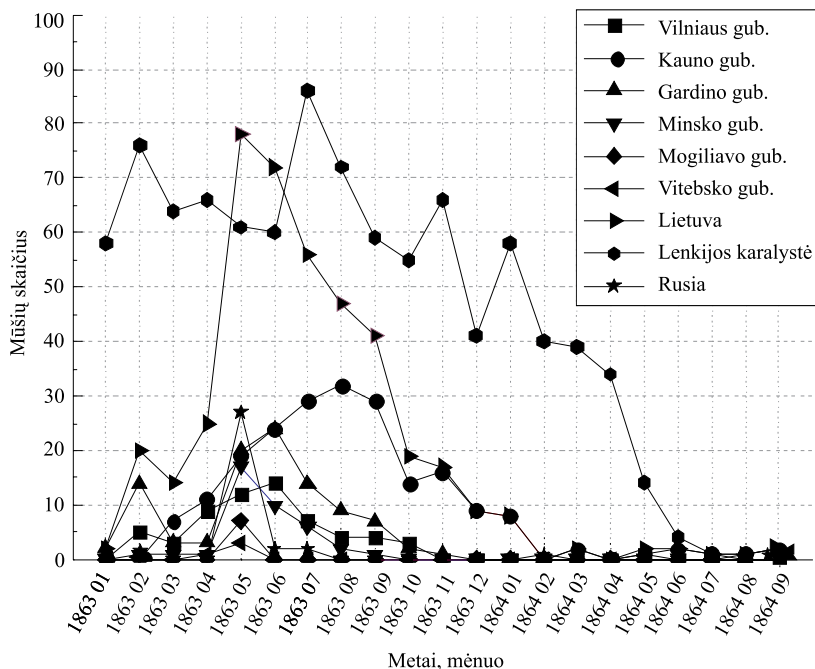
1 lentelė. Mūšių skaičius Lietuvoje, Lenkijos karalystėje ir Rusijoje atskirais 1863 ir 1864 m. mėnesiais⁵⁵

Metai, mėnuo	Vilniaus gub.	Kauno gub.	Gardino gub.	Minsko gub.	Mogilia-vo gub.	Vitebsko gub.	Lietuva	Lenkijos karalystė	Ru-sia
1863 01	0	0	+2	0	0	0	+2	58	0
02	5	0	+14	+1	0	0	5+15	76	0
03	3	7	1+2	+1	0	0	11+3	64	0
04	8+1	11	1+2	1	0	1	22+3	66	0
05	12	19	15+5	17	7	3	73+5	61	27
06	13+1	24	22+2	10	0	0	69+3	60	2
07	7	29	7+7	6	0	0	49+7	86	2
08	4	32	6+3	2	0	0	44+3	72	0
09	4	29	7	1	0	0	41	59	0
10	3	14	2	0	0	0	19	55	0
11	0	16	1	0	0	0	17	66	0
12	0	9	0	0	0	0	9	41	0
1864 01	0	8	0	0	0	0	8	58	0
02	0	0	0	0	0	0	0	40	1
03	0	2	0	0	0	0	2	39	0
04	0	0	0	0	0	0	0	34	0
05	1	1	0	0	0	0	2	14	0
06	0	2	0	0	0	0	2	4	0
07	0	1	0	0	0	0	1	1	0
08	0	1	0	0	0	0	1	0	1
09	0	2	0	0	0	0	2	0	2
1863 01–1864 09	62 (60+2)	207	99 (62+ 37)	39 (37+2)	7	4	418 (377+41)	954	35
Sukilimo Lietu-voje laikotarpiu pagal COW kri-terijus ir atmetus būrius iš Lenkijos karalystės	60	198	62	37	7	4	368		

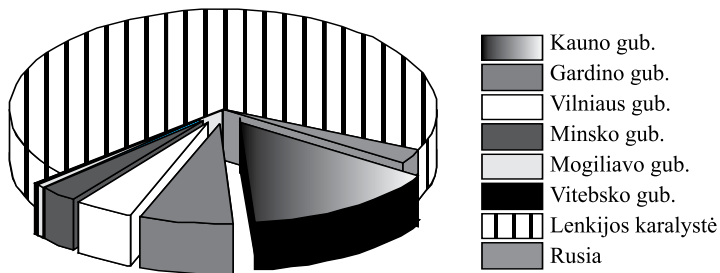
⁵⁵ Pridėti mūšių, kuriuose kovėsi iš Lenkijos karalystės perėję būriai, skaičiai.

Mūšių skaičiaus dinamiką Lietuvoje, Lenkijos karalystėje ir Rusijoje 1863–1864 m. vaizduoja 1 ir 2 diagramos.

1 diagrama. Mūšių skaičius Lietuvoje, Lenkijos karalystėje ir Rusijoje atskirais 1863 ir 1864 m. mėnesiais

2 diagrama. Bendras mūšių skaičius Lietuvoje, Lenkijos karalystėje ir Rusijoje 1863–1864 m.

Iš 1 lentelės ir 1, 2 diagramų matyti, kad 1863 ir 1864 m. Vilniaus gubernijoje iš viso įvyko 62 mūšiai (vietinių būrių – 60 mūšių). Mūšių intensyvumo kulminacija buvo birželio mėn. (14 mūšių) – daugiausia Vilniaus, Trakų ir Dysnos apskrityse.

Daugiausia mūšių vyko Kauno gubernijoje: 1863 ir 1864 m. iš viso 207 mūšiai (1863 m. – 190, 1864 m. – 17). Mūšiai maksimumą pasiekė birželio–rugsėjo mėn. (114 mūšių), tuo metu ypač aktyvi buvo Šiaulių apskritis (31 % visų mūšių). Apskritai sukilime aktyviausiai dalyvavo šiaurinė Lietuvos teritorija – Panevėžio (apie 23 % visų mūšių), Šiaulių (apie 22 %), Ukmergės (apie 15 %), Kauno (apie 14,6 % visų mūšių) apskritys⁵⁶.

Gardino gubernijoje kovos vyko tik 1863 m. sausio–lapkričio mėn., iš viso įvyko 99 mūšiai, tarp jų iš vietos gyventojų sudarytų būrių – 62 mūšiai kovo–lapkričio mėn.

Minsko gubernijoje daugiausia mūšių buvo gegužės mėn. (17 mūšių). Iš viso 1863 m. vasario–rugsėjo mėn. įvyko 39 mūšiai, iš vietos gyventojų sudarytų būrių mūšių būta 37 balandžio–rugsėjo mėn. Aktyviausios buvo Ihumeno, Pinsko, Borisovo apskritys.

Mogiliavo gubernijoje kovos vyko tik 1863 m. gegužės mėn. Čerikovo, Seneno ir kt. apskrityse (iš viso 7 mūšiai). Vitebsko gubernijoje 4 mūšiai įvyko 1863 m. balandžio ir gegužės mėn. Daugpilio (Dinaburgo) ir Drysos apskrityse.

Palyginsime mūšių skaičių Lietuvoje, Lenkijos karalystėje ir Rusijoje. Lenkijos karalystėje S. Zielińskis iš viso suskaičiavo 954 mūšius (1863 m. – 764; 1864 m. – 191), Rusijoje – 35 mūšius (1863 m. – 32, 1864 m. – 3). Mokslininkas skaičiavimus atliko itin kruopščiai, remdamasis visais Rapersvilio Lenkų muziejuje esančiais sukilimo šaltiniais, tačiau svarbiausių – Rusijos karo veiksmų šaltinių neturėjo galimybės panaudoti. Todėl Lenkijos karalystėje ir Rusijoje mūšių skaičius galėjo būti nurodytas mažesnis, nei buvo iš tikrųjų. Vis dėlto net ir tokiu atveju Lenkijos karalystės mūšių skaičius gerokai viršija Lietuvos mūšių skaičių.

Vertinant sukilimo intensyvumą pagal mūšių intensyvumą, Lietuvoje jis 1863 m. buvo 1,9 karto mažesnis, 1864 m. – 10,6 karto mažesnis nei Lenkijos karalystėje ir faktiškai nebevyko. Tas pats pasakytina ir apie Rusiją, kurioje sukilimas buvo aiškiau matomas tik 1863 m. gegužę, taigi labai silpnas: 11,9 k. silpnesnis nei Lietuvoje ir 23,7 k. silpnesnis nei Lenkijos karalystėje.

Pagal mūšių intensyvumą Lietuvoje galima išskirti tris sukilimo etapus. Pirmasis sukilimo etapas yra 1863 m. vasaris–kovas – partizaninio karo su Rusija pradžia. Antrasis sukilimo etapas yra 1863 m. balandis (po kovo 31 d. oficialaus sukilimo Lietuvoje paskelbimo) – 1863 m. rugpjūtis – karas intensyviausias, pasiekiami kulminacija. Trečiasis sukilimo etapas yra 1863 m. rugsėjis – 1864 m. sausis – partizaninio karo gesimas ir pabaiga.

⁵⁶ Atlikto tyrimo metu buvo patikslinti O. Maksimaitienės duomenys apie mūšių skaičių Užnemunėje: joje aptikti 99 mūšiai. Šiuo metu turimais duomenimis, tankiausiai lietuvių gyvenamose teritorijose (Kauno, Vilniaus ir Augustavo gubernijose) 1863 ir 1864 m. iš viso įvyko 368 mūšiai.

Tyrimo ir S. Zielińskiego duomenys leidžia apibendrinti duomenis apie 1863 m. sukilimo Lenkijoje ir Lietuvoje židinius. Akivaizdūs 2 sukilimo židiniai: Mazovijos gubernija Lenkijos karalystėje ir Kauno gubernija Lietuvoje. Šių židinių specifika: abu jie buvo etniniai lenkų ir lietuvių centrai, taip pat abiejų šalių katalikybės centrai.

Su mūšių Lietuvoje aplinkybėmis susijusių mirčių skaičius

Pagal COW kriterijus karu laikytinas toks ginkluotas konfliktas, kuriam vykstant per metus nuo karo pradžios dalyvaujančios šalys drauge patiria ne mažiau kaip 1000 su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių. Jas sudaro: žuvusieji mūšyje, mirę nuo žaizdų ar ligų, gautų mūšio metu⁵⁷. Todėl svarbiausias parametras, atsakant į klausimą, ar Lietuvoje vyko karas, atitinkantis karų tyrinėjimo projekto „Correlates of War“ nustatytus karo kriterijus, yra su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių skaičius.

Duomenų apie mirtis mūšiuose surinkimas yra kompliktuotas, tad specialių tyrimų šiuo klausimu neturime. Šaltinių medžiaga tiksliau leidžia kalbėti apie Rusijos kariuomenės karių netektis. Apie jas yra duomenų Rusijos karo veiksmų šaltiniuose, ypač kariuomenės vadų raportuose karinei vadovybei. Galima manyti, kad raportuose turėtų būti tiksliai nurodoma mūšio data ir vieta, mūšyje dalyvavę Rusijos armijos daliniai, su mūšiu susijusios Rusijos karių mirtys – turint omenyje, kad valstybė vedė karinių dalykų ir nuostolių apskaitą ir turėdavo išmokėti kompensacijas žuvusiųjų šeimoms.

Sukilėlių būrių vadai taip pat privalėjo pristatyti raportus apie mūšius savo karinei valdžiai, nurodant abiejų pusių karių netektis ir kitokius nuostolius⁵⁸. Tačiau ne visi tokio nurodymo laikydavosi, jo vykdymą sunkino ir partizaninio karo specifika, tad sukilėlių vadų raportų išliko nedaug. Be to, sukilėlių vadų ataskaitos apie nuostolius galėjo priklaudyti nuo jų sąžinės, nes faktiškai jų buvo neįmanoma patikrinti.

Iš karto galime pasakyti, kad tikslių duomenų apie 1863 m. sukilimo su mūšių aplinkybėmis susijusias mirtis niekada neturėsime. Mirčių būta gerokai daugiau, nei pateikia šaltiniai. Daugelyje abiejų pusių mūšių aprašymų karių netektys nėra tiksliai nurodytos, o tik bendrai apibūdintos: žuvo keletas, daug, keliolika, keliasdešimt, keli šimtai, laukas nuklotas lavonais, lavonų suverstos kalvelės, žuvusiųjų skaičius nežinomas, būrys sumuštas, kuopa karių paskendo pelkėje, sudegė pastate ir pan. Iš tiesų kovojanti pusė yra pajėgi tiksliai suskaičiuoti tik savo, bet ne kitos kovojančios pusės nuostolius – pastaruosius belieka tik spėti. Tad priešingų pusių liudijimuose to paties mūšio žmonių netektys kartais

⁵⁷ Žr.: M. R. S a r k e e s, F. W. W a y m a n, min. veik., p. 50.

⁵⁸ Tautinės vyriausybės Karo skyriaus įsakymas Nr. 6 tautinei kariuomenei, 1863 06 02, *AMMM*, d. 2, p. 255–256. Tas pats dokumentas: *RGVIA VUA*, f. 484, ap. 2, b. 658, l. 69–72.

skiriasi dešimtimis ir šimtais. Nėra išsamių duomenų apie sužeistus karius, gerokai vėliau mirusius nuo žaizdų, arba vietoje nužudytus belaisvius. O sukilėliai, kurie kovą baigdamo atsitraukdami ir bėgdami, dažnai iš viso negalėdavo pasakyti, kiek jų žmonių mūšyje žuvo, kiek mirtinai sužeistų pasiliko mūšio lauke, o kiek – tiesiog pabėgo iš kovos lauko.

Aptarsime Rusijos karių mirtis. Jų skaičius istoriografijoje įvairuoja. Pagal Borisą Urlanį, M. Muravjovo sukilimo malšinimo laikotarpiu iš viso žuvo 826 Rusijos kariai, 348 kariai dingo be žinios⁵⁹. A. Milovidovo skaičiavimais, 1863 ir 1864 m. Lietuvoje 261 Rusijos karys buvo užmuštas, 916 sužeista, 18 paimta į nelaisvę⁶⁰. O Maksimaitienė rašo, kad sukilime Vilniaus, Kauno ir Augustavo gubernijose žuvo 319 Rusijos karių, 1193 buvo sužeisti, 19 dingo be žinios ir nebuvo nė vieno, patekusio į nelaisvę, tačiau jos duomenys neatitinka cituojamo šaltinio duomenų⁶¹.

Vis dėlto egzistuoja vienas iš tiesų patikimas šaltinis, leidžiantis apytikriai įvertinti su mūšių aplinkybėmis susijusias Rusijos karių mirtis. Tai vadinamosios Muravjovo lentelės. Vilniuje M. Muravjovo iniciatyva buvo pastatyta Georgijaus koplyčia (vėliau nugriauta), ant kurios sienų buvo pritvirtintos marmurinės lentelės su iškaltomis 1863 ir 1864 m. Šiaurės Vakarų krašte mūšiuose žuvusių ir mirusių nuo žaizdų Rusijos karių pavardėmis ir vardais. Jose buvo įrašyti 298 žuvusieji ir 111 mirusiųjų nuo žaizdų – iš viso 409 žmonės⁶². Reikia manyti, kad šis sąrašas turėjo gana tiksliai atspindėti Rusijos pusės su mūšiais susijusių karių netekčių statistiką, nes žuvusių karių artimiesiems, aplankiusiems šią vietą, jų pavardžių suradimas lentelėse reiškė vyriausybės rodomą pagarbą bei kompensacijas.

Kur kas labiau yra neapibrėžtos sukilėlių mirtys mūšiuose. Tokius skaičiavimus atliko tik rusų istorikas A. Milovidovas, remdamasis M. Muravjovo archyvo medžiaga. Pagal jo tyrimus, 1863 ir 1864 m. Šiaurės Vakarų krašte sukilėlių žuvo 5934, sužeistų buvo 733, paimtų į nelaisvę – 1361. Drauge A. Milovidovas pažymėjo, kad tai yra minimumas, nes 45 mūšiuose nėra nurodytas žuvusiųjų skaičius, 150-yje – sužeistųjų, 95-iuose – belaisvių, o 8-iuose mūšiuose yra nurodytas tik mūšio aukų (žuvusių ir sužeistų karių drauge) skaičius⁶³.

⁵⁹ К. В. Петров, Богатырь труда и разума, „Готов собою жертвовать...“, с. 50; Б. Ц. Урланис, *История военных потерь*, СПб, 1999.

⁶⁰ А. Миловидов, Предисловие, *АМММ*, d. 2, p. LI. Leono Bičkausko-Gentvilos manymu, statistika yra tendencingai sumažinta (L. Bičkauskas-Gentvila, min. veik., p. 288).

⁶¹ Žr.: O. Maksimaitienė, min. veik., p. 228. Iš tiesų O. Maksimaitienė kaip Vilniaus, Kauno ir Augustavo gubernijų duomenis pateikia RGVIA esančius 1863 m. visų Vilniaus karinėje apygardoje įvykusių mūšių ir su jų aplinkybėmis susijusių mirčių suvestinės duomenis (RGVIA VUA, f. 846, ap. 16, b. 1131, d. V, l. 1). Be to, suvestinėje duomenys yra netiksliai susumuoti. Susumavus teisingai, išeitų, kad Vilniaus karinėje apygardoje žuvo 309 Rusijos kariai.

⁶² Jų pavardžių sąrašą pateikia A. Milovidovas (А. Миловидов, Предисловие, *АМММ*, d. 2, p. LII–LIV). Pavardžių skaičiaus suma patikrinta.

⁶³ Ten pat, p. LIV; А. Миловидов, *Перечень боевых столкновений русских войск с польскими повстанцами в кампании 1863–1864 гг. в пределах Северо-Западного края*, Вильна, 1915.

Patikimesnių žinių apie su mūšių aplinkybėmis susijusias sukilėlių mirtis pateikia RVKIA esanti Vilniaus karinės apygardos mūšių mirčių suvestinė. Pagal jos duomenis, apygardoje vien 1863 m. žuvo 8081 sukilėlis⁶⁴ – taigi per 2000 daugiau, nei nurodo A. Milovidovas.

Tyrimo uždavinys buvo analizuojant šaltinių duomenis pabandyti kuo tiksliau suskaičiuoti abiejų kariavusių pusių su mūšiais susijusias mirtis Lietuvoje įvairiais sukilimo mėnesiais. Tad pagal Rusijos karo veiksmų žurnalus ir Rusijos ir sukilėlių būrių vadų raportus karinei vadovybei, o stokojant oficialių šaltinių – pagal atsiminimų, sukilimo spaudos, taip pat šaltiniais paremtus S. Zielińskio, O. Maksimaitienės, D. Fainhauzo ir kt. tyrėjų duomenis buvo apibendrintos 1863 ir 1864 m. abiejų kariavusių pusių su mūšių aplinkybėmis susijusios mirtys.

Įvade pristatytame apibendrinančiame šaltinyje mirčių skaičiai yra pateikiami pagal Rusijos ir pagal sukilėlių duomenis. Kadangi sukilėlių duomenys pasirodė fragmentiškesni ir mažiau patikimi, sisteminė kiekybinė sukilimo analizė buvo atlikta pagal Rusijos duomenis. Rusijos ir Lietuvos karių su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių statistika atskirais 1863 ir 1864 m. mėnesiais pateikta 2 lentelėje.

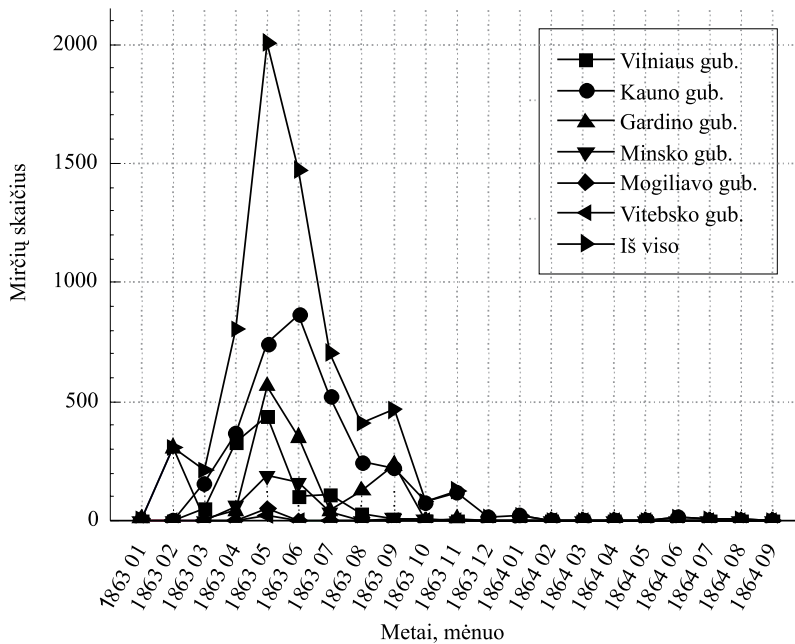
2 lentelė. Rusijos ir Lietuvos karių su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių skaičiaus dinamika atskirais 1863 ir 1864 m. mėnesiais

Metai, mėnuo	Vilniaus gub.	Kauno gub.	Gardino gub.	Minsko gub.	Mogiliavo gub.	Vitebsko gub.	Lietuva
1863 01	0	0	8	0	0	0	8
02	1	0	306	0	0	0	307
03	51	158	4	0	0	0	213
04	330	368	42	60	0	3	803
05	441	743	563	188	49	22	2006
06	99	864	349	161	0	0	1473
07	108	520	42	34	0	0	704
08	28	247	124	0	0	0	409
09	8	220	232	10	0	0	464
10	2	77	0	4	0	0	79
11	0	119	8	0	0	0	127
12	0	18	0	0	0	0	18
1864 01	0	22	0	0	0	0	22

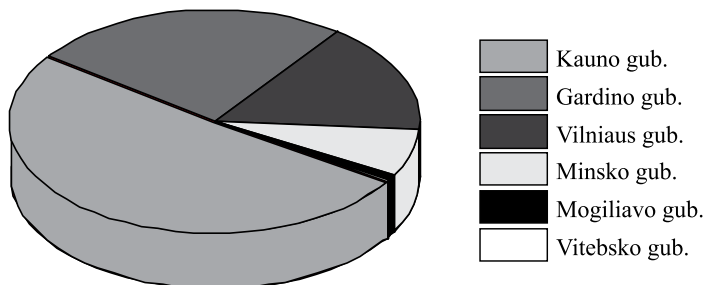
⁶⁴ Žinios apie Rusijos karių ir sukilėlių mūšių netektis Vilniaus karinėje apygardoje 1863 metais, Priedas prie Vilniaus karinės apygardos žurnalo už 1863 metus, *RGVIA VUA*, f. 846, ap. 16, b. 1311, d. V, l. 1. Šie duomenys nuo 1863 m. rudens apima ir Lenkijos karalystės Augustavo gubernijos dalį. Šaltinio suvestinėje neteisingai susumuota: 8022.

Metai, mėnuo	Vilniaus gub.	Kauno gub.	Gardino gub.	Minsko gub.	Mogiliavo gub.	Vitebsko gub.	Lietu- va
02	0	0	0	0	0	0	0
03	0	0	0	0	0	0	0
04	0	0	0	0	0	0	0
05	0	0	0	0	0	0	0
06	0	14	0	0	0	0	14
07	0	4	0	0	0	0	4
08	0	4	0	0	0	0	4
09	0	0	0	0	0	0	0
1863 01–1864 09	1068	3378	1678	457	49	25	6655
Sukilimo laikotarpiu pagal COW kriterijus ir atmetus būrius iš Lenkijos karalystės	1068	3356	1222	457	49	25	6177

3 diagrama. Rusijos ir Lietuvos karių su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių skaičius atskirais 1863 ir 1864 m. mėnesiais

4 diagrama. **Bendras Rusijos ir Lietuvos karių su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių skaičius 1863–1864 m.**

Duomenis apie su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių skaičių Lietuvoje papildo 3 lentelė, kurioje pateikti duomenys apie Rusijos ligininėse mirusius mūšiuose sužeistus Rusijos ir Lietuvos karius⁶⁵.

3 lentelė. **Žinios apie 1863 01 22–1864 01 22 sužeistus, kontūzytus ir mirusius Rusijos ligininėse ir karo ligininėse Vilniaus karinės apygardos karius ir sukilėlius**

Kariai	Atvyko	Pasveiko	Mirė	Gydosi
Rusijos armijos karininkai	32	30	–	2
Rusijos armijos žemesnieji kariai	1001	819	115	67
Sukilėliai	312	214	46	52
Iš viso	1345	1053	161	121

Lentelė sudaryta remiantis: Priedas prie Vilniaus karinės apygardos žurnalo už 1863 metus, *RGVIA VUA*, f. 846, ap. 16, b. 1311, d. V, l. 89.

2 ir 3 lentelėse bei 3, 4 diagramose pateikta su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių statistika rodo, kad ginkluoto sukilimo Lietuvoje metu priešiškos pusės drauge 1863 ir 1864 m. patyrė ne mažiau kaip 6816 su mūšiais susijusių mirčių, COW kriterijais apibrė-

⁶⁵ Sukilėlių mirčių skaičių dar galėtų papildyti ir 1863–1864 m. Vilniaus karinės apygardos laikinojo karo lauko teismo statistika, pagal kurią karo teismo buvo mirtimi nubausti 128 Lietuvos sukilėliai ar jų rėmėjai (žr.: Vilniaus karinės apygardos laikinojo karo lauko teismo ataskaita apie 1863 ir 1864 m. nuteistus mirti sukilėlius, *LVI A*, f. 378, PS, 1865 m., b. 446, l. 2–6; *LIS*, t. 2, p. 121–123).

žiamu sukilimo laikotarpiu – 6794 mirtis, o iš pastarųjų eliminavus iš Lenkijos karalystės perėjusių būrių su mūšiais Lietuvoje susijusias mirtis – 6338 mirtis.

Atlikta mirčių analizė leidžia apytikriai įvertinti, kokie galėjo būti Rusijos ir kokie – sukilėlių nuostoliai. Jeigu Rusijos nuostolius skaičiuosime pagal M. Muravjovo lenteles (409 žmonės, žuvę mūšiuose ir mirę nuo žaizdų) ir 3 lentelę (pridėsime ir mirusių ligoninėse), atėmus sumą iš bendro mirčių skaičiaus išeis, kad Lietuvoje su mūšių aplinkybėmis susijusių sukilėlių mirčių turėjo būti 6292 (COW kriterijais apibrėžiamu sukilimo kaip karo laikotarpiu ir be Lenkijos karalystės būrių – 5814). Taigi Lietuvos sukilėlių mirtys sudarė 92,3 % visų mirčių, Rusijos karių – tik 7,7 % viso mirčių skaičiaus. Pagal mirčių santykį Rusijos karinės kampanijos efektyvumas buvo 12 kartų didesnis nei Lietuvos sukilėlių. Tai nestebina: dvivamzdžiais ir dalgiais ginkluotų savanorių kovos su patyrusių vadų vedama gerai ginkluota Rusijos armija baigtis buvo iš anksto nuspėjama.

Iš visų Lietuvos gubernijų su mūšiais susijusių mirčių skaičiumi išsiskiria Kauno gubernija (apie 51 % visų mirčių). Po jos seka Gardino (25 % mirčių) ir Vilniaus gubernija (16 % mirčių). Sukilėlių Minsko, Mogiliavo ir Vitebsko gubernijose mirčių skaičiai COW karo parametrų neatitinka, tačiau šios mirtys sumuotinos prie bendrų Lietuvos duomenų.

Su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių Lietuvoje daugiausia buvo 1863 m. gegužės ir birželio mėn. Tai lėmė Zigmanto Sierakausko (Sierakowski) vadovaujamos sukilėlių kariuomenės sutriuškinimas Kauno gubernijoje netoli Biržų gegužės 7–9 d., taip pat tuo laikotarpiu nemažos jungtinių ir didelių pavienių būrių žmonių netektys mūšių metu.

1863 m. sukilimo su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių analizės rezultatai leidžia argumentuotai įvertinti sukilimą Lietuvoje kaip karą. Tyrimo metu apskaičiuotas su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių skaičius COW karo kriterijus atitinkančiu sukilimo laikotarpiu leidžia teigti, kad 1863 m. sukilimas Lietuvoje tenkina pasaulio karams keliamus reikalavimus ir laikytinas karu, lygiaverčiu karui Lenkijos karalystėje.

Sukilimo Lietuvoje pabaiga

Pagal COW kriterijus karo pabaiga yra laikoma pirmoji didesnė nei 30 dienų pertrauka tarp mūšių. Išimtis gali būti pertrauka, kai mūšiai nutrūksta dėl gamtinių sąlygų (žiema, lietus). Tačiau vienaip ar kitaip – nuo karo pabaigos datos skaičiuojant 12 mėn. atgal, turi būti aptinkamas ribinis 1000 su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių per metus skaičius⁶⁶. Šie kriterijai tapo pagrindu nustatant 1863 m. sukilimo Lietuvoje pabaigos datą.

⁶⁶ M. R. Sarkees, F. W. Wayman, min. veik., p. 54–56.

Pagal istoriografinius duomenis, 1863 m. sukilimo žlugimą Lenkijos karalystėje ženkliu 1864 m. vasario 21 d. generolo Józefo Haukės-Bosako sukilėlių pajėgų pralaimėjimas prie Opatuvo, lemtingai pakirtęs sukilimo jėgas; sukilimas Lenkijoje faktiškai baigėsi 1864 m. pavasarį⁶⁷. Rusijoje sukilimas, sprendžiant iš S. Zielińskio duomenų, neatitinka COW nustatytų kriterijų⁶⁸.

Lietuvoje sukilimas baigėsi kiek anksčiau nei Lenkijoje. Pateikiame sukilimo malšintojo Šiaurės Vakarų krašte M. Muravjovo nuomonę apie jo pabaigą ir sisteminio kiekybinio tyrimo rezultatus.

M. Muravjovas rašė: „su kunigo Mackevičiaus mirtimi Kauno gubernijoje beveik visur baigėsi maištas – liko tik negausūs klaidžiojantys būriai, kurie greitai buvo sunaikinti. Gardino gubernijoje taip pat viskas nurimo, ir 1863 metų pabaigoje maištas baigėsi“⁶⁹.

Pagal tyrimo metu sudarytą apibendrinantį šaltinį ir vadovaujantis COW nustatytais kriterijais, Vitebsko ir Mogiliavo gubernijose sukilimas baigėsi 1863 m. gegužę – tuo metu čia įvyko paskutinis mūšis be fiksuojamo pertrūkio. Minsko gubernijoje paskutinis toks mūšis buvo 1863 m. rugsėjo mėn. Naugarduko apskrityje, Gardino gubernijoje – 1863 m. spalio mėn. Bielsko apskrityje.

Iki 1863 m. pabaigos dar kovojo Vilniaus gubernija – 1863 m. lapkričio 2 d. joje įvyko paskutinis mūšis, atitinkantis COW kriterijus. Tačiau Rusijos valdžia jau 1863 m. liepą pastebėjo, kad sukilimas gubernijoje slopsta, didesnių būrių nebėra, teklaidžioja alkani ir nuskurę smulkūs būreliai, kuriuos gaudo valstiečiai ir perduoda valdžiai. Panaši padėtis stebėta ir Minsko gubernijoje⁷⁰.

Ilgiausiai sukilėliai išsilaikė Kauno gubernijoje: 1864 m. šaltiniuose aptikta 18 sukilėlių susidūrimų su Rusijos kariuomene, kurių paskutinis įvyko rugsėjo mėn.⁷¹ Ilgiausiai kovos tęsėsi Ukmergės ir Panevėžio apskrityse (86 % visų 1864 m. mūšių). Tačiau tarp 1864 m. mūšių buvo keturios didesnės nei 30 dienų pertraukos, kurių pirmoji prasidėjo 1864 m. sausio 20 d. ir truko 2 mėn. Be abejo, galima būtų manyti, kad tokią pertrauką lėmė gamtinės sąlygos (žiema) – tačiau tuo laikotarpiu sukilimo pabaigą konstatavo ir Lietuvos sukilėlių vadovybė. 1864 m. sausio 20 d. raštelyje Tautinei vyriausybei, perduotame į Lenkijos karalystę per emigracijoje buvusį Lietuvos sukilėlį Boleslovą Dluski (Dłuski), rašyta, kad Povilo Červinskio (Czerwiński) būrio pralaimėjimas Kauno gubernijos

⁶⁷ S. Kieniewicz, min. veik., p. 719; J. Wojtasik, min. veik., p. 33–34.

⁶⁸ S. Zieliński, min. veik., p. 509; S. Kieniewicz, min. veik., p. 497–511.

⁶⁹ Записки графа Михаила Николаевича Муравьева об управлении Северо-Западным краем и об усмирении в нем мятежа. 1863–1866 гг., „Готов собою жертвовать...“, с. 117.

⁷⁰ KVŽ, I. 286, 294, 295, 297.

⁷¹ Tuo metu kovojo nedideli I. Leskausko, P. Červinskio, A. Andrikonio, J. Ambrazevičiaus, J. Mažeikos, T. Moravskio, K. Puslovskio, K. Simonavičiaus, Rutkausko, vėliau I. Grochovskio, O. Kognovickio būreliai. Paskutiniai mūšiai Kauno gubernijoje fiksuoti 1864 09 30 Panevėžio apskrityje.

Ukmergės apskrityje faktiškai užbaigė partizaninį karą Lietuvoje. Rusijos kariuomenės spaudimas, daugybė areštų ir visiškai paralyžiuoti ryšiai su Tautine vyriausybe nebeleidžia pavasarį savo jėgomis bent nedidelėje Lietuvos teritorijoje atnaujinti sukilimo⁷².

Sukilimo pabaigą patvirtina ir su mūšiais susijusių mirčių statistika, kurioje 1864 m. mirčių skaičius neviršija 50 žmonių. Tad pagal COW karo trukmės nustatymo kriterijus sukilimo Lietuvoje pabaiga laikytina 1864 m. sausio 20 d. įvykusio mūšio data. Ji atitinka ir antrą COW reikalavimą – nuo jos, skaičiuojant 12 mėn. atgal, aptinkamas ribinis 1000 su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių per metus skaičius.

Galima apibendrinti, kad pagal COW kriterijus sukilimas Lietuvoje truko 11 mėn. ir 14 dienų. Kauno gubernijoje jis tęsėsi 10 mėn. ir 10 dienų, Vilniaus gubernijoje – 9 mėn. ir 16 dienų, Gardino gubernijoje – 5 mėn. ir 8 dienas, Minsko gubernijoje – 4 mėn. ir 28 dienas, Vitebsko gubernijoje – 15 dienų, Mogiliavo gubernijoje – 6 dienas.

Turint omenyje sukilimo Lietuvoje trukmę, aptartinas *sukilimo pavadinimas*. XIX a. viduryje vykęs Lenkijos ir Lietuvos sukilimas rusų, baltarusių, ukrainiečių, lietuvių istoriografijoje yra vadinamas ir 1863 m. sukilimu, ir 1863–1864 m. sukilimu. Lenkų istoriografijoje yra įsitvirtinęs Sausio sukilimo terminas. Jis, kaip ir 1863 m. sukilimo terminas, akcentuoja sukilimo pradžios momentą, o 1863–1864 m. sukilimo terminas – jo trukmę.

Sisteminė kiekybinė sukilimo Lietuvoje analizė rodo, kad racionaliausia būtų vartoti pavadinimą, akcentuojantį sukilimo pradžią. Tai leistų įvairių šalių istoriografijoje įtvirtinti vienareikšmį pavadinimo etaloną, kuris nebūtų susijęs su skirtinga sukilimo pabaiga atskirose teritorijose. Lietuvoje, Rusijoje sukilimas faktiškai vyko tik 1863 m. (juo labiau prisimenant Rusijos imperijoje naudotą Julijaus kalendorių), Lenkijos karalystėje tęsėsi ir 1864 m.

Išvados

1. 1863 m. ginkluoto sukilimo Lenkijoje ir Lietuvoje tikslas buvo išsivaduoti iš Rusijos imperijos ir atkurti 1795 m. panaikintą Lenkijos ir Lietuvos valstybę – Abiejų Tautų Respubliką. Kare kovojo tarpvalstybinei sistemai priklausiusi valstybė Rusijos imperija prieš du istoriškai ir etniškai skirtingus geopolitinius subjektus (vienetus), buvusius jos teritorijos periferijoje – prisijungtas panaikintos valstybės dalis Lenkijos karalystę ir Lietuvą.

2. Pagal *Correlates of War* karo pradžios ir pabaigos kriterijus, bendras Lenkijos ir Lietuvos sukilimas prieš Rusiją prasidėjo 1863 m. sausio 22 d. Lietuva į jį įsijungė 1863 m. vasario 4 d. – tą dieną įvyko pirmasis vietos sukilėlių mūšis, po kurio Lietuvos sukilėlių kovos vyko su ne didesne kaip 30 dienų pertrauka. Sukilimo Lietuvoje pabaiga

⁷² Lietuvos sukilėlių vadovybės Karo skyriaus raštelis, per Boleslovą Dluską Paryžiuje perduotas Tautinei vyriausybei Lenkijos karalystėje, 1864 01 20, *Восстание*, c. 67–68.

laikytina 1864 m. sausio 20 d. mūšio data. Sukilimas Lietuvoje iš viso truko 11 mėn. ir 14 dienų (Kauno gubernijoje – 10 mėn. ir 10 dienų, Vilniaus gubernijoje – 9 mėn. ir 16 dienų, Gardino gubernijoje – 5 mėn. ir 8 dienas, Minsko gubernijoje – 4 mėn. ir 28 dienas, Vitebsko gubernijoje – 15 dienų, Mogiliavo gubernijoje – 6 dienas).

3. Pagal sąlyginius skaičiavimus Lietuvoje sukilėlių gretose galėjo kovoti 38 695 gyventojai. Sukilimo intensyvumas pagal dalyvių skaičių buvo didžiausias Kauno gubernijoje – 2,6 karto didesnis nei Vilniaus gubernijoje, 1,7 karto didesnis nei Gardino gubernijoje, 4,1 karto didesnis nei Minsko gubernijoje, 23,2 karto didesnis nei Mogiliavo gubernijoje ir 156,3 karto didesnis nei Vitebsko gubernijoje.

4. Lietuvoje iš viso kovojo 225 sukilėlių būriai, iš jų vietoje susikūrusių – 203 būriai. Vietinių būrių Vilniaus gubernijoje buvo 34, Kauno gubernijoje – 100, Gardino gubernijoje – 37, Minsko gubernijoje – 24, Mogiliavo gubernijoje – 6, Vitebsko gubernijoje – 2.

5. Lietuvos teritorijoje įvyko 418 mūšių (*Correlates of War* karo kriterijus atitinkančiose ribose ir atmetus Lenkijos karalystės būrius, kovojusius Lietuvos teritorijoje – 368 mūšiai). Lyginant mūšių skaičių su Lenkijos karalyste pagal Stanisłavo Zielińskiego duomenis, sukilimo mūšių intensyvumas 1863 m. Lietuvoje buvo 1,9 karto mažesnis, 1864 m. – 10,6 karto mažesnis nei Lenkijoje, taigi 1864 m. faktiškai nebevyko.

Pagal mūšių intensyvumą Lietuvoje išskirtini trys sukilimo etapai: 1) 1863 m. vasaris–kovas – partizaninio karo su Rusija pradžia; 2) 1863 m. balandis (po kovo 31 d. oficialaus sukilimo Lietuvoje paskelbimo) – 1863 m. rugpjūtis – karas intensyviausias, pasiekiamą kulminacija; 3) 1863 m. rugsėjis – 1864 m. sausis – partizaninio karo gesimas ir pabaiga.

6. Argumentuotai sukilimą Lietuvoje vertinti kaip karą leidžia tyrimo metu nustatytas su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių skaičius. Per visą kovų laikotarpį tokių mirčių Lietuvoje buvo 6816, o projekto „*Correlates of War*“ kriterijus atitinkančiu laikotarpiu ir atmetus Lenkijos karalystės būrių kovų Lietuvoje mirtis – 6338. Sukilėlių mirtys sudarė 92,3 % bendro su mūšių aplinkybėmis susijusių mirčių skaičiaus, Rusijos karių – 7,7 %. Iš visų Šiaurės Vakarų krašto gubernijų mirčių kiekiu išsiskyrė Kauno gubernija (apie 51 % mirčių).

7. Atliktoji sukilimo analizė leidžia teigti, kad kiekybinio pasaulio karų tyrinėjimo projekto „*Correlates of War*“ pasaulio karų tipologijoje 1863 m. sukilimo vadinimas „Antruoju Lenkijos karu“ (*The Second Polish War*) yra istoriškai neteisingas. Pasaulinėje karų klasifikacijoje 1863 m. sukilimas pagal „*Correlates of War*“ tradiciją turėtų būti pristatomas kaip „Antrasis Rusijos ir Lenkijos-Lietuvos karas“ (*The Second Russian and Polish-Lithuanian War*). Istoriografijoje reikėtų apsispręsti dėl vienodo 1863 m. sukilimo pavadinimo. Bendrą Lenkijos ir Lietuvos sukilimą racionaliausia yra įvardyti terminais, akcentuojančiais jo pradžią: 1863 m. sukilimas, Sausio sukilimas. Tokie terminai įtvirtintų pasaulio istoriografijoje vienareikšmį pavadinimo etaloną, kuris nebūtų susijęs su skirtinga sukilimo pabaiga atskirose teritorijose.

SYSTEMATIC QUANTITATIVE ANALYSIS OF THE JANUARY UPRISING (1863) IN LITHUANIA

Summary

IEVA Š E N A V I Č I E N Ė

The article is dedicated to systematic quantitative analysis of the January Uprising in Lithuania. The research is based on the methodology for the classification of world wars and identification of war parameters refined in the course of the quantitative world war investigation project “Correlates of War” pursued in the United States since 1963. As the typology of world wars proposed by the “Correlates of War” project defines the January Uprising as the Second Polish War, the key objective of the research was to answer the question whether the war in Lithuania, similarly to that in the Polish Kingdom, satisfies the criteria of the “Correlates of War” project and how it should be presented in the global classification of wars.

The aim of the armed January Uprising in Poland and Lithuania was to break free from the Russian Empire and re-establish the state of Poland and Lithuania which ceased to exist in 1795, namely the confederate Commonwealth of Both Nations. The war was fought between the Russian Empire – the state that was part of the cross-border system – and two historically and ethnically different geopolitical subjects (units) situated at the periphery of the Empire – the annexed parts of the eliminated state, namely the Polish Kingdom and Lithuania.

In accordance with the criteria for the beginning and ending of a war as defined by the “Correlates of War” project, the joint uprising of Poland and Lithuania against Russia broke out on January 22, 1863 and Lithuania joined the uprising on February 4, 1863 – on that day the first battle of local insurgents took place – and was followed by other battles of Lithuanian insurgents with intervals not exceeding 30-day periods. The end of the Uprising in Lithuania is considered the date of the battle of January 20, 1864. In total the Uprising in Lithuania lasted for 11 months and 14 days (10 months and 10 days in Kaunas Governorate; 9 months and 16 days in Vilnius Governorate; 5 months and 8 days in Grodno Governorate; 4 months and 28 days in Minsk Governorate; 15 days in Vitebsk Governorate; and 6 days in Mogilev Governorate).

Qualified calculations suggest that some 38 695 people could have fought in the ranks of Lithuanian insurgents. The intensity of the Uprising based on the numbers of participants was the highest in Kaunas Governorate – 2.6 times higher than in Vilnius Governorate; 1.7 times higher than in Grodno Governorate; 4.1 times higher than in Minsk Governorate; 23.2 times higher than in Mogilev Governorate; and 156.3 times higher than in Vitebsk Governorate.

In total 225 squads of insurgents fought in Lithuania, 203 of them were formed locally. There were 34 local squads in Vilnius Governorate; 100 – in Kaunas Governorate; 37 – in Grodno Governorate; 24 – in Minsk Governorate; 6 – in Mogilev Governorate; and 2 – in Vitebsk Governorate. 418 battles were fought in the territory of Lithuania (368 that fall within the definition of war criteria as proposed by the “Correlates of War” project and excluding battles fought by Polish forces in the territory of Lithuania). Comparison of the number of battles with the Polish Kingdom based on Stanisław Zieliński’s data suggests that the intensity of battles in Lithuania in 1863 was 1.9 times lower than in Poland and in

1864 – 10.6 times lower than in Poland which in fact means than in the latter year the Uprising was no longer in progress.

The number of fatalities related to the battles and identified in the course of the research gives reasonable grounds to view the Uprising in Lithuania as a war. In the period of fighting number of such fatalities in Lithuania reached 6816 or 6338 fatalities as defined by the criteria of the “Correlates of War” project in the period in question and excluding the fatalities in the Polish forces that fought in the territory of Lithuania. 92.3 per cent of the total battle related fatalities were the insurgents and 7.7 per cent were Russian soldiers. Kaunas Governorate stands out from all governorates of the Northwestern Region with 51 per cent of fatalities.

The conducted analysis of the Uprising allows the proposition that the reference to the January Uprising as the second Polish War, as suggested by the quantitative project for the investigation of world wars “Correlates of War”, is historically incorrect. According to the tradition of the “Correlates of War” project, the January Uprising should be referred to as the Second Russian Polish-Lithuanian War in the global classification of wars. Besides, it is necessary that the January Uprising is termed by a common name in historiography. It would be rational to refer to the joint uprising of Poland and Lithuania using terms that emphasize the beginning of the Uprising: the Uprising of 1863 or the January Uprising. Such terms would embed single benchmark in world historiography and would also be related to different ending of the Uprising in different territories.

Gauta 2013 m. kovo mėn.

Ieva Šenavičienė. Istorikė, fizinių mokslų daktarė, 2012–2013 m. – Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Karo mokslų instituto vyresnioji mokslo darbuotoja. Mokslinių straipsnių, monografijų, šaltinių publikacijų autorė. Tyrinėja Lietuvos krikščionybės ir visuomenės istoriją naujaisiais laikais, 1863 m. sukilimo istoriją, mokslo ir kultūros istoriją.

Adresas: Karių kapų g. 4, 10313 Vilnius.

El. paštas: senaviciene@takas.lt